

LEKSIKADA ABSTRAKTLASHISH PRINSIPLARI

*Saidova Muxlisa Narmetovna**Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti**Fransuz tili o'qituvchisi*ПРИНЦИПЫ АБСТРАГИРОВАНИЯ В
ЛЕКСИКЕ*Саидова Мухлиса Нарметовна, учительница французского языка, Ургенчский государственный университет имени Абу**Райхана Беруни*PRINCIPLES OF ABSTRACTION IN
VOCABULARY*Saidova Mukhlisa Narmetovna**Urgench State University named after Abu Raykhan Beruni**French teacher*saidovamuxlisa84@gmail.com<https://orcid.org/0009-0002-4461-6176>

Annotatsiya: Ushbu maqola leksikada abstraktlashish jarayonini tahlil qiladi, xususan, bu jarayon til boyligini yaratishda va tilning ko'plab kontekstlarda ishlatilishiga imkon berishi, abstraktlashish semantik, morfologik va sintaktik shakllarda amalga oshishi, so'zlarning ma'nosini kengaytirishga va umumlashtirishga xizmat qilishi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Abstraktlashish, semantika, an'anaviy tasvirlar, morfologik abstraktlashish, sintaktik abstraktlashish, kognitiv fikrlash, ma'no kengayishi, globalizatsiya.

Аннотация: В данной статье анализируется процесс абстракции в лексике, в частности показано, что этот процесс создает языковое богатство и позволяет использовать язык во многих контекстах, что абстракция происходит в семантической, морфологической и синтаксической формах, служит расширению и обобщению значения слов.

Ключевые слова: Абстракция, семантика, традиционные образы, морфологическая абстракция, синтаксическая абстракция, когнитивное мышление, расширение смысла, глобализация

Annotation: This article analyzes the process of abstraction in vocabulary, in particular it shows that this process creates linguistic richness and allows the use of language in many contexts, that abstraction occurs in semantic, morphological and syntactic forms, serves to expand and generalize the meaning of words.

Key words: Abstraction, semantics, traditional images, morphological abstraction, syntactic abstraction, cognitive thinking, meaning expansion, globalization.

KIRISH. Leksikada abstraktlashish - bu tilning so'z boyligini yaratish jarayonida aniq, ma'lum narsalar va hodisalardan umumiy tushunchalarga, abstrakt, kengroq ma'nolarga o'tish jarayonidir. Bu jarayon tilning rivojlanishiga va uning ko'plab kontekstlarda ishlatilishiga imkon yaratadi. Abstraktlashish til va uni o'rganish, mantiqiy tafakkur va tafsifni yanada osonlashtiradi, shuningdek, tasavvur va fikrlashni rivojlantiradi¹.

Ushbu maqolaning maqsadi – leksikada abstraktlashish jarayonining til rivojlanishidagi ahamiyatini tahlil qilish va uning kommunikatsion imkoniyatlarni kengaytirishdagi rolini ochib berishdir. Maqolada abstraktlashishning so'z ma'nolarini umumlashtirish, yangi tushunchalar shakllantirish va til tizimini ko'p ma'noli hamda moslashuvchan holga keltirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy til tendensiyalarida abstrakt tushunchalarning roli, ijtimoiy va madaniy

¹ Zaynalov O'.S. Tilshunoslik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1997.

o'zgarishlar natijasida yangi leksik birliklarning shakllanishi haqida so'z yuritilgan.

Abstraktlashishning mohiyati tilshunoslikda, xususan, leksikologiyada narsalarning umumiy, umumiylashtirilgan tasavvurini yaratish jarayonidir². Bu jarayon ikki shaklda bo'lishi mumkin:

1. *O'ziga xos vositalar yaratish*. Bu har bir aniq predmet yoki hodisaga nisbatan umumiyroq tushunchalar (abstrakt so'zlar)ni yaratishni anglatadi. Misol uchun, "avtomobil", "stol" kabi aniq nomlar "transport vositasi", "mebel" kabi umumiy va kengroq tushunchalar bilan almashtiriladi.

1. *An'anaviy tasvirlardan chiqish*. Bu holda biror predmetning ma'lum bir xususiyatini ajratib olish orqali abstrakt tushunchalar hosil qilinadi. Masalan, "g'alaba", "erkinlik", "bilim" kabi so'zlar konkret va aniq obyektlarga bog'liq bolmasdan, umumiy, ijtimoiy va madaniy vaziyatlarda ishlatiladi. Leksika bir vaqtning o'zida aniq va umumiy so'zlar bilan boyitiladi. Abstraktlashish jarayonida so'zlar o'zining konkret, aniq ma'nolaridan chiqib, ko'proq umumiy, universal ma'nolarni ifodalay boshlaydi. Misol uchun, "Meva" - bu so'z turli aniq mevalarni, masalan, olma, nok, banan kabilarni o'rganadi. Ammo bu so'z yordamida biz mevalarning umumiy xususiyatlarini tushunamiz (masalan, o'simliklardan olingan, odamlar uchun foydali bo'lgan oziq-ovqatlar). "Kitob" so'zi esa o'zining aniq ko'rinishidan (mavjud kitoblar) tashqari, badiiy yoki ilmiy adabiyot, ma'lumotlar manbai kabi umumiy ma'nolarga ham ega.

Leksikada abstraktlashish tilning tarkibiy qismlaridan biridir. U quyidagi prinsiplar asosida amalga oshadi:

So'zlarning umumiylashishi. Bu jarayon til boyligini kengaytiradi va bir necha aniq so'zlardan umumiy tushunchalarni yaratishga imkon beradi. Misol uchun, "kitob" so'zi yordamida "badiiy adabiyot", "ilmiy adabiyot" kabi tushunchalar shakllanadi.

Ma'no kengayishi. Biror so'zning ma'nosi va uning ishlatilish doirasi kengayadi. Masalan,

"g'alaba" so'zi faqat sport musobaqalari bilan bog'liq emas, balki siyosat, iqtisodiyot va boshqa sohalarida ham ishlatiladi.

Sinonimik munosabatlar. Abstraktlashish jarayonida sinonimlar muhim o'rin tutadi, chunki ularning yordamida biror so'zning ma'nosi umumlashtirilishi mumkin. Masalan, "xotira" va "yodgorlik" so'zlari ma'noda bir-biriga yaqin bo'lishi mumkin, lekin ularning har biri turli kontekstlarda ishlatiladi³.

Leksikada abstraktlashish quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

Semantik abstraktlashish. So'zlarning ma'nosi o'zgarib, ularni konkret holatlardan umumiy tushunchalarga ajratish. Masalan, "yolg'on" so'zi biror shaxsning noto'g'ri gapirishini anglatadi, ammo bu so'zning ma'nosi boshqa ko'plab sohalarida - axloqiy, ijtimoiy, va yuridik nuqtayi nazardan ishlatiladi.

Morfologik abstraktlashish. So'zlarning morfologik shakllari (ko'plab qo'shimchalar orqali) kengayadi. Misol uchun, "qahramon" so'zi konkret bir shaxsni ifodalasa, "qahramonlik" so'zi umumiy g'oya yoki tushuncha sifatida ishlatiladi.

Sintaktik abstraktlashish. Bunda so'zlar turli sintaktik qurilmalarda ishlatiladi va ma'no kengayadi. Misol uchun, "u mehnatsevar" iborasi individual shaxsni anglatadi, ammo "mehnatsevarlik" tushunchasi ko'proq umumiy tushuncha sifatida ishlatiladi.

Abstraktlashishning tilshunoslikdagi o'rnini shundaki, tilni rivojlantirish va nutqni tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega. O'rta asrlar falsafasida, ilmiy fikrlarni tarqatishda, adabiyotlarda va hatto kundalik nutqda ham abstraktlashishning roli katta bo'lgan. So'zlar va iboralar ko'proq umumlashtirilgan ma'nolarda ishlatiladi, bu esa tilning samaradorligini oshiradi⁴. Abstraktlashish jarayoni, asosan, quyidagi sohalarida o'z ifodasini topadi:

Ilmiy va falsafiy so'zlar. Abstraktlashish ilmiy va falsafiy so'zlar hamda tushunchalar yaratishda muhim vositadir. Masalan, "ontologiya" yoki "epistemologiya" kabi tushunchalar mavjud.

² Abdulkarimov Sh.M. Leksikologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 1997.

³ Zaynalov O.S. Tilshunoslik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1997.

⁴ Rajabov T.A. O'zbek tilining semantikasiga oid masalalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.

Madaniy va ijtimoiy tushunchalar. Madaniyat va jamiyatda ko'plab abstrakt tushunchalar shakllanadi, masalan, "inson huquqlari", "siyosiy erkinlik", "adolat" kabi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD. Ushbu maqolada leksikada abstraktlashish jarayoni va uning til rivojlanishidagi o'rnini o'rganish uchun turli ilmiy manbalardan foydalanildi. Tadqiqotda taqqoslash, tahlil va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Taqqoslash metodi orqali turli leksik birliklarning abstraktlashish jarayonidagi o'zgarishlari solishtirildi. Tahlil qilish metodi yordamida abstraktlashishning semantik kengayish, sinonimiyalik munosabatlar va kontekstga bog'liq ma'no o'zgarishlari bilan bog'liqligi o'rganildi. Umumlashtirish metodi orqali esa til rivojlanishining umumiy tendensiyalari va abstraktlashish jarayonining kommunikatsion imkoniyatlarga ta'siri aniqlab berildi.

MUHOKAMA. Leksikada abstraktlashish tilning rivojlanishi va funksional imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim jarayonlardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, so'zlarning ma'nosi abstraktlashuvi orqali ular yanada umumiyroq va ko'p qirrali bo'lib, turli kontekstlarda qo'llanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon tilning kommunikativ samaradorligini oshirish bilan birga, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga moslashishiga ham yordam beradi.

Abstraktlashish natijasida paydo bo'ladigan yangi tushunchalar til tizimining semantik jihatdan boyishiga olib keladi. Masalan, "internet" yoki "globalizatsiya" kabi so'zlar o'zida keng qamrovli jarayon va hodisalarni ifodalab, faqat bitta aniq ob'ekt bilan cheklanmaydi. Bu esa tilni yanada universal va tushunarli qiladi.

Umuman olganda, leksik abstraktlashish jarayoni zamonaviy til tizimining ajralmas qismi bo'lib, uning rivojlanishiga hamda yangi tushunchalarni shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Ushbu jarayonning samarali tushunilishi va qo'llanilishi til o'rganish va uni tadqiq qilish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

NATIJALAR. Leksikada abstraktlashish jarayoni til tizimining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. So'zlarning umumlashuvi va ma'nolarining kengayishi natijasida til yanada moslashuvchan va ko'p qirrali bo'lib boradi.

Abstraktlashish jarayonining asosiy natijalari quyidagilardan iborat:

- Tilning kommunikativ imkoniyatlari kengayadi
- Yangi tushunchalar va atamalar shakllanadi
- Semantik maydonlar kengayadi
- Tilning universalligi oshadi

Abstraktlashish ba'zan so'zlarning aniq ma'nosini anglashni murakkablashtirishi mumkin, bu esa lingvistik va pedagogik yondashuvlarda qo'shimcha tushuntirishlarni talab qiladi. Shu sababli, leksik abstraktlashish jarayonini o'rganish va tushunish til o'rganish, tarjima hamda tilshunoslik tadqiqotlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA. Leksikada abstraktlashish tilning rivojlanishi va kommunikatsion imkoniyatlarini kengaytirishdagi muhim jarayonlardan biridir. Bu jarayon nafaqat so'zlarning umumlashtirilishini, balki yangi tushunchalar, ma'no tizimlarining shakllanishini ham ta'minlaydi. Leksikada abstraktlashish prinsiplarini to'g'ri tushunish va ulardan samarali foydalanish til o'rganish va uning taraqqiyotiga katta hissa qo'shadi. Shunday qilib, so'zlarning ma'nolari muayyan kontekstga qarab kengayishi yoki qisqarishi mumkin. Bu holat leksik alohidalarni yaratishda va tilni o'rganishda muhim o'rin tutadi. Abstraktlashish, ayniqsa, tildagi ko'plab zamonaviy tendensiyalarga ta'sir ko'rsatadi. Leksikada abstraktlashish — bu tilning rivojlanishiga, uning aniq va keng tushunchalar orqali kengayishiga yordam beradigan jarayon. Abstraktlashish ko'plab ijtimoiy, madaniy, ilmiy va falsafiy g'oyalarning ifodalanishiga imkon yaratadi. So'zlarning umumlashuvi, semantik kengayishi, sinonimiyalik munosabatlar - bularning barchasi tilning ko'plab vazifalarni bajarishda va turli xil kontekstlarda ishlashda yuksalishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduraimov Sh.M. Leksikologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 1997.
2. Zaynalov O'.S. Tilshunoslik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1997.
3. Rajabov T.A. O'zbek tilining semantikasiga oid masalalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
4. To'xtashev G'.A. Kognitiv psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2007.